

PROBLEME DE NUMISMATICĂ ROMANĂ ÎN ULTIMUL SFERT DE VEAC

de BUCUR MITREA

Numeroase și variate sînt problemele care au frămîntat și continuă să preocupe pe cercetătorii din domeniul numismaticii romane în ultimul sfert de veac. Ele au atins, pe de o parte, o gamă variată de aspecte, iar pe de altă parte, domenii diferite în care cercetările și cuceririle recente ale tehnicii actuale și cele ale statisticii matematice își fac un loc tot mai larg și-și găsesc aplicare tot mai largă și în domeniul nostru de cercetare. Dar cercetătorii nu s-au oprit în studiul lor la simpla constatare a rezultatelor pe care le pune la dispoziție materialul investigat. Ei au căutat să descifreze ce este dincolo de faptul material, care este cauza și sensul mai profund al acestor date pe care le constatăm, cu alte cuvinte să sesizăm și să precizăm fenomenul social-economic care l-a cauzat și în care s-a produs. Altfel spus, moneda ca descoperire izolată și mai ales colectivă în tezaure a fost pusă să contribuie la explicarea vieții social-economice și politice a societății antice.

Dar să luăm cîteva aspecte și să le exemplificăm cu unele date care să ilustreze atît preocupările, cît și rezultatele obținute.

Din domeniul numismaticii romane republicane mă voi opri la o singură problemă care mi se pare de ordin major : aceea a cronologiei denarilor Romei republicane, care ne interesează îndeaproape și pe noi, deoarece avem numeroase tezaure cu asemenea monede în țara noastră.

Se știe că data emiterii primului denar republican — 269 î.e.n. după Pliniu — a fost contestată de către învățații englezi H. Mattingly și E. S. G. Robinson încă din 1932. Ei au propus ca această dată să fie coborîită la 187 î.e.n. Consecința logică a schimbării survenite a necesitat o nouă înseriere cronologică a denarilor Romei republicane. Ea a fost opera lui E. A. Sydenham, *The Coinage of the Roman Republic*, apărută la Londra în 1952. Dar datarea propusă a început să fie criticată de îndată ce a apărut lucrarea. În această privință, s-au pronunțat mai mulți cercetători. Noi vom reține doar pe danezul Rudi Thomsen, care — la capătul unui amplu studiu, bazat pe un bogat material faptic prezentat în trei volume — propune ca emisiunea primului denar roman republican să fie împinsă înapoi pînă în spre anul 211 î.e.n. Consecința logică : necesitatea de a da o nouă sistematizare cronologică a denarilor Romei republicane. S-ar părea că după efortul depus să fi obținut un rezultat care să satisfacă pe cercetători cel puțin pentru o vreme mai îndelungată.

Dar învățații nu sînt de acord. Michael Crawford a reluat studiul monedei romane republicane și își propune să însereze cronologic aceste monede folosind cu precădere datele oferite de tezaurele monetare. Toate tezaurele de monede romane republicane aflate în interiorul sau în afara statului roman au format obiectul unei îndelungate și migăloase munci, după felul în care denarii dintr-un tezaur se încheie cu un magistrat monetar sau altul, el propune o nouă cronologie a denarilor Romei republicane. Pînă la apariția noii opere a lui M. Crawford, în cercetarea numismatică românească se folosește cronologia lui E. A. Sydenham, după care sînt orînduite în publicații monedele. Alături de ea, am propus să nu renunțăm încă la folosirea catalogului mai vechi a lui H. A. Grueber, care are avantajul că menționează, toate variantele ce i-au fost cunoscute. Totodată se menționează, cu titlu documentar, și vechea cronologie.

Cercetarea numismatică românească și toți iubitorii monedei romane din țara noastră urmăresc cu un justificat interes progresele ce se fac în domeniul numismaticii romane republicane. Și au numeroase motive obiective în acest sens. Este destul să amintesc marele număr de tezaure monetare romane republicane descoperite pe teritoriul patriei noastre. După unele cercetări recente moneda Romei republicane a fost aflată în Dacia în peste 250 de localități de pe întreg întinsul României. După aceleași calcule, numărul de exemplare a putut fi apreciat la circa 25 000. Datele și cifrele menționate se referă aproximativ la situația de la sfîrșitul anului 1969. De atunci numărul lor a crescut sensibil. Pomenirea, fie și în treacăt, a acestor date ne arată interesul justificat ce-l suscită prezența denarilor Romei republicane în Dacia.

Un pas mai departe în interpretarea acestor monede ne-a adus descoperirea tiparelor monetare din cetatea de la Tilișca, jud. Sibiu. Este vorba de un număr de tipare monetare care reproduc în mod foarte fidel denarii Romei din prima jumătate a secolului I î.e.n. Pe baza tiparelor amintite, dar și a altora la fel, precum și a unor observații rezultate la o microanaliză a denarilor din Dacia, am emis ipoteza că avem de a face cu o categorie de monede getodace, de tip roman republican. Evident cercetările sînt încă la început și ele vor trebui continuate și adîncite. Rezultatele nu vor întîrzia să se afirme.

În domeniul numismaticii romane imperiale se cuvine să menționăm în primul rînd faptul îmbucurător că publicația de referință din acest domeniu *Roman Imperial Coinage* s-a completat între timp cu apariția cîtorva volume noi. Din rîndul acestora amintim vol. VI, apărut în 1967, care cuprinde monedele emise de la reforma lui Dioclețian și pînă la moartea lui Maxențiu (294—313) și-l datorăm unui cunoscut cercetător în acest domeniu, C.H.V. Sutherland. Vol. VII, din același corpus, cuprinde monedele emise de Constantin cel Mare și Liciniu. Lucrarea a fost întocmită de cercetătorul finlandez P. M. Bruun și a apărut la Londra în 1966.

Pentru ca colecția să se completeze rămîne ca în viitor să apară vol. VIII care va cuprinde monedele emise de Constantin al II-lea, Iulian și ceilalți împărați pînă la Valentinian I.

Pînă atunci cercetătorii din domeniul numismaticii romane imperiale tîrzii pot consulta cu folos lucrarea *Late Roman Bronze Coinage A.D. 324—498*, apărută la Londra, în 1965 și datorită unor cunoscuți specialiști în acest do-

meniu P. V. Hill, J. P. C. Kent și R. A. G. Carson. Monedele sînt organizate, în cadrul volumului, pe ateliere și tipuri.

Progresele realizate în domeniul numismaticii romane în ultimul sfert de veac au fost înregistrate rînd pe rînd în publicațiile Congreselor Internaționale de numismatică, ținute între timp.

În această ordine de idei, se cuvine amintit, în primul rînd, Congresul Internațional de la Paris, 1953, în cadrul căruia R. A. G. Carson, de la British Museum, a prezentat un raport asupra acestei teme, înregistrînd o parte din lucrările ce i-au fost accesibile, privind numismatică romană precum și principalele realizări din acest domeniu, raport care a fost ulterior publicat în volumul privind Rapoartele Congresului.

Tot la acest Congres au fost prezentate o serie de lucrări din domeniul numismaticii romane, publicate și ele în volumul al II-lea aceluiași Congres.

În cadrul Congresului Internațional următor, ținut la Roma în 1961, despre cercetările efectuate în domeniul numismaticii romane republicane și imperiale timpurii a fost prezentat un referat de către H. și H. B. Mattingly cu o bogată documentare bibliografică. Partea referitoare la epoca imperială romană tîrzie a fost prezentată de către J. P. C. Kent.

O privire de ansamblu asupra cercetărilor din domeniul numismaticii romane republicane dintre anii 1960—1965 va constitui obiectul unui raport întocmit de către M. H. Crawford la Congresul Internațional de la Copenhaga, din anul 1967.

Referitor la epoca romană imperială, pentru același răstimp și la același Congres, un raport amplu a fost redactat de către A. S. Robertson și Maria R. Alföldi. De reținut cercetările lui Julien Guey, J.-P. Callu, P. Bastien.

În anul 1973, în cursul lunii septembrie, s-a ținut un nou Congres Internațional de numismatică la New-York și Washington, unde aceleași probleme au format obiectul altor rapoarte, prin care cititorul este pus la curent cu principalele realizări din acest domeniu.

Dar, la materialele prezentate în rapoartele Congreselor, se adaugă un număr substanțial de comunicări pe diferite teme din acest domeniu, care se găsesc publicate toate în volume speciale.

Activitatea de cercetare desfășurată an de an în domeniul numismaticii romane este adusă la cunoștința publică, în primul rînd prin reviste.

La acest capitol avem de menționat că pe lângă vechile periodice de specialitate cum sînt *Revue Numismatique*, *Numismatic Chronicle*, *Revue Belge de Numismatique*, devenite de mult centenare, credem că este bine să amintim și pe cele apărute în ultimii ani.

Așa în Italia — țară cu o veche tradiție numismatică — în care *Rivista Italiana di Numismatica* condusă mult timp de profesorul Ernesto Bernareggi, deține un loc de frunte, este cazul să amintim un nou periodic. *Annali*, publicat de Institutul italian de numismatică, condus de Laura Breglia.

În același timp, în Republica Federală Germania apar două periodice noi: *Hamburger Beiträge zur Numismatik* (Hamburg) și *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte* (München). Prima are, printre altele o bogată bibliografie critică a lucrărilor apărute, semnată de cercetători competenți, iar cea de-a doua este gazda a numeroase studii privind moneda romană, printre care sem-

nalăm și pe acela al Iuditei Winkler, privind moneda română republicană din Dacia.

Infăptuirile în domeniul numismaticii romane se reflectă și în publicațiile de specialitate sau în lucrări speciale apărute la vecinii noștri.

Astfel, în Uniunea Sovietică sînt de menționat două periodice specializate în acest domeniu, pe lângă numeroasele publicații de caracter antic, istoric și arheologic, care găzduiesc adesea interesante studii și materiale privind moneda română de pe teritoriul acestei țări. Primul loc în cadrul periodicelor de specialitate este ocupat de revista *Numizmatika i epigrafica*, care apare la Moscova, începînd cu anul 1960 și a ajuns în 1972 la cel de al X-lea volum. Cea de a doua revistă apare la Kiev, începînd cu anul 1963, și se numește *Numizmatika i sfragistika*, avînd volumul al IV-lea apărut în 1971.

Pe lângă periodicele menționate mai sus, mai trebuie pomenite și unele lucrări care au caracterul de corpus, însoțite sau urmate de partea de interpretare.

Din bogata activitate desfășurată de V. V. Kropotkin vom menționa lucrarea *Tezaure de monede romane pe teritoriul URSS*, apărută la Moscova în 1961. O încercare de interpretare a acestui material o va face același autor sub titlul *Legături economice ale Imperiului Roman cu Europa Orientală*, publicată la Moscova în 1962. Asupra semnificației acestor descoperiri a atras atenția Julien Guey într-un substanțial studiu apărut în *Mélanges de l'École Française de Rome*, 1955 și 1956 sub titlul *Trésors de monnaies romaines en Europe Orientale*.

Moneda română descoperită pe teritoriul RSS Ucraina a format subiectul unei monografii speciale a cercetătorului M. Io. Braicevski, apărută la Kiev, în 1959. Pe lângă repertoriul descoperirilor, lucrarea cuprinde un amplu comentariu istoric și este prevăzută cu numeroase hărți și cu un rezumat în limba engleză.

Studiul asupra numismaticii romane și publicații de tezaure monetare găsim la cercetătorii din Bulgaria. Aici remarcăm rodnică activitate desfășurată în acest domeniu de către Todor Gherasimov, secondat în ultima vreme de către cercetătoarea Iordanka Jurukova.

În Ungaria, studiile și descoperirile de monede romane sînt publicate în primul rînd în cunoscuta revistă de specialitate *Numizmatikai Közlöny*, care a depășit 70 de ani de apariție. În același timp și alte periodice dau la lumină materiale numismatice romane prezentate de Biróné — Sey Katalin, Jenő Fitz sau alții.

O mențiune aparte merită lucrarea lui Huszár Lajos cu privire la *Materialul numismatic aflat în descoperirile din epoca migrației popoarelor*, apărut în *Acta Archaeologica...*, din 1954, p. 61—109.

Problemele ridicate de descoperirile de monede romane aflate pe teritoriul Poloniei formează o preocupare continuă a cercetătorilor din această țară. Amintim și cîteva nume: Ryszard Kiersnowski, apoi Kunisz A. și Wielowiejski J. În special ultimii doi au dat la iveală un număr important de studii în ultimii ani. O ultimă sinteză în acest domeniu este lucrarea lui A. Kunisz, *Cronologia afluxului monedelor romane pe teritoriul Poloniei Mici*, publicată în 1969 în limba polonă, cu un rezumat în franceză. Se ridică aici probleme care interesează și pe cercetătorii români.

Tot în legătură cu descoperirile de monede romane de pe teritoriul Poloniei este de menționat lucrarea lui M. Gumowski, *Moneda romană în Polonia*, publicată în *Przeład archeologiczny*, 10, 1954—1956, p. 87—149. Dintre revistele de specialitate menționăm doar una, *Wiadomości numizmatyczne*, care apare începînd din 1957 la Varșovia.

Pentru Iugoslavia putem cita, pe lîngă unele studii apărute în revistele cu profil arheologic, și cercetări de numismatică romană apărute în revista *Vjesnik* de la Zagreb.

Numismatică romană imperială a făcut progrese și datorită studiilor unor învățați din Austria. Din rîndul lor vom aminti pe K. Pink și mai recent pe R. Goobl, care a întemeiat la Viena o adevărată școală în acest domeniu.

În țara noastră, problemele de numismatică romană, republicană și imperială, cum am mai menționat mai sus, s-au bucurat și în trecut și se bucură mai ales azi de o aprofundată studiere în diferite periodice. Din rîndul acestora vom menționa doar cîteva: *Studii și cercetări de istorie veche și Dacia N. S.* Din anul 1957 cercetarea numismatică românească își are un organ propriu: *Studii și cercetări de numismatică*. Întemeiată cu largul sprijin moral al lui Constantin Moisil, fost președinte al Societății Numismatice Române, care a pus pe baze științifice largi cercetarea numismatică românească, periodicul pomenit are menirea de a continua efortul înaintașilor în condițiile și la nivelul cercetării actuale.

Din această revistă, prin eforturi comune, au apărut pînă acum cinci volume, iar cel de al șaselea este redactat și așteaptă să fie imprimat.

Strădaniile și realizările numismaticii românești din ultimul sfert de veac se găsesc bibliografiate în această publicație, în capitole aparte, începînd cu vol. al III-lea și ele au continuat apoi în fiecare volum, inclusiv în cel care urmează să fie imprimat.

În efortul făcut de cercetarea numismatică românească în domeniul numismaticii romane din ultima vreme putem distinge două laturi esențiale: cercetarea la fața locului și publicarea exhaustivă a diferitelor tezaure sau descoperiri monetare romane și interpretarea lor istorică în sensul larg al noțiunii social-economic, politic, militar. Progrese s-au înregistrat și altele se lasă întrevăzute. Sînt de așteptat de acum încolo redactarea unor *Corpora* cu descoperirile de monede din România, în care moneda romană va ocupa locul ce-i revine.

O mențiune specială merită efortul ce-l fac în acest domeniu colegii de la Cluj: Iudita Winkler, D. Protase și Eugen Chirilă, care alături de colegii de la București: Maria Chițescu, Const. Preda, Gh. Poenaru Bordea și alții, își aduc partea lor de contribuție.

Pentru cercetătorul zilelor noastre este și rămîne mereu actuală problema informației în legătură cu studiile de numismatică ce apar în diferitele țări și limbi. Un prim pas în această direcție a fost făcut la Congresul Internațional de Numismatică de la Copenhaga din 1967. Acolo s-a luat hotărîrea ca periodicul american *Numismatic Literature* să devină organul general de informare la care colaborează, cu scurte rezumate, cîte un reprezentant din fiecare țară. Azi, la publicația amintită, care are un capitol special pentru numismatică romană, colaborează aproape totalitatea țărilor care activează în acest domeniu de cercetare. Țara noastră participă încă din 1967 la această lucrare și activi-

tatea numismatică din România socialistă este reflectată integral și la timp în paginile ei.

Cercetătorii și iubitorii de monede sînt confrunțați azi cu unele practici neplăcute, nedorite și direct dăunătoare. Este vorba de monedele falsificate care apar tot mai insistent și cuprind un domeniu vast: acel al monedelor grecești, geto-dacice și romane. Faptul acesta a alarmat pe colecționari, care grupați în cadrul unei Asociații Internaționale, țin congrese și caută soluții care să pună stavilă acestei practici păgubitoare.

Nu putem încheia aceste rînduri fără a pomeni unele tendințe care se manifestă în cercetarea internațională actuală în domeniul numismaticii romane. Este vorba de efortul ce se face tot mai organizat în destul de numeroase țări pentru a strînge la un loc descoperirile de monede romane. Rațiunile mai profunde pentru care se întreprinde acest efort care e și dificil și îndelungat, comparabile într-un anumit fel cu Corpus-ul inscripțiilor latine, au fost — în mare — pomenite mai sus. Ţelul general este utilizarea cît mai judicioasă și cît mai multilaterală a acestor autentice documente la reconstrucția istoriei vechi a diferitelor formațiuni statale sau tribale.

În acest sens, am menționat efortul făcut în Uniunea Sovietică de V. V. Kropotkin și M. Io. Braicevski.

Aceeași acțiune se desfășoară în Republica Federală Germania, care a inițiat o mare publicație colectivă *Fundmünzen der römischen Zeit in Deutschland* = *FMRD* = (*Descoperirile de monede romane în Germania*). Publicația este concepută topografic pe landuri și este redactată de specialiști cunoscuți. A ajuns aproape la 10 volume.

În Austria R. Goebel a luat o inițiativă similară. Un prim fruct: H. Bannert și G. Piccottini, *Die Fundmünzen B. M. Magdalensberg*, Klagenfurt, 1972, care este considerat ca un prim volum.

În Cehoslovacia monedele romane au fost deja strînse de către Eugen Pochitonov, într-o lucrare colectivă condusă de cunoscuta cercetătoare cehoslovacă Emanuela Noheilová-Prátová.

La noi, o asemenea lucrare este avută în vedere pentru anii următori.